

Leo Trotskij

Om Tolstojs död

20 november 1910¹

Tolstoj-porträtt av den ryske målaren Ilja Repin (1887)

Under flera veckor har nu läsande och tänkande människors tankar och känslor världen över först koncentrerats på Tolstojs namn och bild och sedan på hans grav och aska. Hans beslut – inför sin förestående död – att bryta med sin familj och de omständigheter som han föddes i och i vilka han mognat och blivit gammal; hans flykt från sitt gamla hem – för att försvinna bland folket, bland de gråa, anonyma miljonerna; hans död inför hela världens blickar – allt detta gav upphov inte bara till en mäktig våg av sympati, kärlek och respekt för den store gamle mannen i varje oförsonligt hjärta; det gav också upphov till en ofattbar rädsla i det förhårdade medvetandet hos de som är bevararna av dagens samhällsstruktur. Något tycks vara fel med deras heliga egendom, deras statliga auktoritet, deras kyrka och deras familje-

¹ Tolstoj dog 7/11 enligt den dåvarande ryska (julianska) kalandern, vilket motsvarar 20/11 enligt den nyare gregorianska kalandern som användes i Västeuropa.

struktur om den 83-årige Tolstoj inte stod ut längre och under sina sista dagar blev en rymling från hela denna lysande ”kultur”.

För mer än trettio år sedan, när han redan var en man på femtio, bröt Tolstoj, under samvetets plågor, med sina fäders tro och traditioner och skapade sin egen, tolstojanska, tro. Han bedrev sedan propaganda för den i moralisk-filosofiska verk, i sin omfattande korrespondens och i de litterära verken under sin sista period (dvs. *Uppståndelse*).

Tolstojs lära är inte vår lära. Han proklamerade att inte göra motstånd mot ondska. Han såg inte den huvudsakliga drivkraften i samhällsförhållandena utan i människans själ. Han trodde att det var möjligt att utrota ondska genom moraliskt exempel, att avvärja despotismen med kärleksargument. Han skrev protestbrev till Alexander III och Nikolaj II – som om våldets rötter fanns i förtryckarens medvetande, och inte i de samhällsförhållanden som gav upphov till och närde det. Proletariatet kan i grunden inte acceptera denna lära. Med varje steg mot den moraliska återfödelsens ideal – mot kunskap, mot ljuset, mot ”återfödelse”, känner arbetaren samhällsslaveriets bojor av järn på sina händer och fötter, och han kan inte förlösas från dessa fjättrar genom inre strävan; han måste krossa dem och kasta dem av sig. Till skillnad från Tolstoj säger vi och lär ut: minoritetens organiserade våld kan bara utplånas genom majoritetens organiserade revolt och uppror.

Tolstojs tro är inte vår tro.

Efter att han förkastat ortodoxins ritualistiska sida – dopet, smörjningen med olja, sväljandet av bröd och vin, besvärjelser via bönen, hela denna grova trolldom i kyrkans gudstjänster – sänkte Tolstoj udden i sin kritik inför idén om Gud som kärlekens inspiratör, alla människors fader och världens skapare och herre. Vi går längre än Tolstoj. Vi vet och erkänner endast urmaterian som universums och livets grund, som är underkastad sina egna inre lagar; i det mänskliga samhället, liksom i den enskilda människan, ser vi bara en partikel av universum, som är underkastade allmänna lagar. Och precis som vi inte vill ha något slags krönt suverän över våra kroppar, erkänner vi inte något slags gudomlig herre över våra själar.

Trots denna grundläggande skillnad finns det inte desto mindre en djup moralisk frändskap mellan Tolstojs övertygelse och socialismens lära: i det ärliga och orädda förnekandet av förtryck och slaveri och dess okuvliga strävan efter mänskligt broderskap.

Tolstoj betraktade inte sig själv som revolutionär och var det inte heller. Men han sökte lidelsefullt sanningen och var inte, när han funnit den, rädd för att proklamera den. Sanningen besitter i sig själv en fruktansvärd, explosiv kraft: när den väl proklamerats, ger den oemotståndligt upphov till revolutionära slutsatser i massornas medvetande. Allt som Tolstoj uttalade offentligt: om det meningslösa i tsarens styre, om militärtjänstens brottslighet, om jordegendomens oärlighet, om kyrkans lögn – på tusen olika sätt sipprade det in i de arbetande massornas sinne, upprörde miljoner i de populistiska sekterna. Och ordet blev handling. Även om han inte var revolutionär, gav Tolstoj näring åt det revolutionära inslaget med sina geniala ord. I boken om den stora stormen 1905 kommer ett ärofullt kapitel att ägnas åt Tolstoj.

Tolstoj betraktade inte sig själv som socialist och var det inte heller. Men i sökandet efter sanningen i relationerna mellan människor, tvekade han inte att avvisa autokratins och ortodoxins avgudar – han gick ännu längre och uttalade, till stor oro för de egendomsägande klasserna, en förbannelse över de samhällsförhållanden som dömer en människa att forsla bort dynga åt någon annan.

De med egendom, speciellt liberalerna, flockades slaviskt runt honom, höjde honom till skyarna, tystade det som sades mot honom – försökte smicka hans ande, dränka hans tanke i ära. Men han gav inte efter. Och oavsett hur ärliga de tårar är som det liberala samhället faller

på Tolstojs grav, har vi den obestriddliga rätten att säga: liberalismen har inte svaret på Tolstojs frågor; liberalismen kan inte absorbera Tolstoj; den är hjälplös inför honom. ”Kultur? Framsteg? Industri?” säger Tolstoj till liberalerna. ”Må djävulen ta era framsteg och er industri om mina systrar måste sälja sina kroppar på trottoarerna i era städer!”

Tolstoj kände inte till eller visade utvägen ur den borgerliga kulturens helvete. Men med oemotståndlig kraft ställde han den fråga som bara den vetenskapliga socialismen kan besvara. Och längs den ådran kan man säga att allt i Tolstojs lära som är varaktigt och bestående flyter in i socialismen lika naturligt som floden rinner ut i havet.

Eftersom Tolstoj tjänade den mänskliga frigörelsens sak med sitt liv, gav hans död eko ut över landet som en påminnelse om det revolutionära arvet – en påminnelse och en maning. Och den maningen möttes av ett oväntat och väckande svar.

I Petersburg, Moskva, Kiev, Charkov och Tomsk antog begravningsvakor för Tolstoj karaktären av politiska sammankomster, och sammankomsterna spillde ut på gatorna som stormiga demonstrationer under parollerna ”Ner med dödsstraffet!” och ”Ner med prästerna!” Och som på den gamla goda tiden dök liberala professorers och deputerades sorgliga figurer fram ur portvalven inför de upprörda studenterna, och de vred sina händer försiktigt mot studenterna och manade dem till ”lugn”. Och liksom på den gamla goda tiden sköts den förnuftige-försonlige liberalen åt sidan; studenten som nyligen blivit revolutionär började störa friden på Stolypins kyrkogård; de konstitutionella demokraterna visade sin tapperhet på studenternas huvuden och ryggar; och scener i andan från 1901 utspelades på båda huvudstädernas gator.

Vid horisonten framträdde formen av en annan, ojämförligt mer hotfull gestalt. Arbetarnas led i Petersburgs och Moskvas verkstäder, fabriker och tryckerier initierade en ”Tolstoj-fond”, och andra skickade omedelbart sympatitelegram, godkände resolutioner, gick ut i strejk till minne av Tolstoj, krävde att den socialdemokratiska fraktionen i duman lade fram förslag om att avskaffa dödsstraffet och gick till och med ut på gatorna med den parollen. I arbetar-distriktet fanns det spänning i luften och en upprördhet som inte var så lätt att släta över.

Sådant är sambandet mellan de idéer och händelser, vilka Tolstoj uppenbarligen inte förutsåg på sin dödsbädd. Knappt hade den man som kastat de oförglömliga ”Jag kan inte vara tyst!” i ansiktet på den segrande kontrarevolutionen för alltid slutit sina ögon än den revolutionära demokratin vaknade ur sin slummer: studenternas lätta kavalleri har redan fått sitt elddop – och proletariatets tunga reserver, vilka sätts i rörelse långsammare, gör sig i ordning, för att i morgon upplösa protesten mot dödsstraffet mitt i banderollerna med revolutionens paroller, oövervinnerliga som sanningen.

Pravda (Wien) 20 november 1910

Översättning: Per-Olof Mattson

Lästips – om Tolstoj

Trotskij: [Leo Tolstoj: poet och rebell](#) (1908)

Lenin: [Leo Tolstoj som den ryska revolutionens spegel](#) (1908) och [Leo Tolstoj](#) (1910)